

Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği

İdil TUNÇER KILAVUZ¹

Öz

Dağlık Karabağ sorunu bölgede uzun süredir devam eden, çözümlenemeyen bir anlaşmazlıktır. 1994'te imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra bölgede “ne savaş ne de barış”ın olduğu bir durum devam etmekte, ama her yıl ateşkes hattında Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki silahlı çatışmalarda onlarca asker ölmektedir. 1992 yılından bu yana çatışmanın arabulucusu Minsk Grubu'dur. Bu çalışmada, ilk olarak daha önce getirilen çözüm önerileri tartışılacak, Azeri ve Ermeni taraflarının pozisyonları incelendikten sonra, Minsk Grubu eş başkanları olan ABD, Rusya ve Fransa'nın pozisyonları tartışılacak, Minsk Grubu'nun etkisizliği ve bunun nedenleri analiz edildikten sonra müzakerelerin başarılı olabilmesi için önerilerde bulunulacaktır. Türkiye'nin müzakere sürecindeki rolünün güçlendirilmesi gerekmektedir. Daha küçük bir müzakere grubunun oluşturulması, bu grubun da düzeyinin yükseltilmesi ve ciddiyetinin artırılması faydalı olacaktır. Sürecin belirli bir arabulucusunun olması, belirli bir takvim belirlenmesi süreci daha başarılı bir şekilde ilerletecektir. Bugün soruna ilgi gösteren ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Suriye konusunda olduğu gibi, Rusya ve Türkiye Karabağ sorununda bir anlaşmanın sağlanmasına yönelik olarak ortak adımlar atabilirler.

Anahtar kelimeler: *Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan, çatışma, müzakere, anlaşma, arabuluculuk.*

¹ Yrd. Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, idil.kilavuz@medeniyet.edu.tr.

The Future of Nagorno-Karabakh Negotiations

Abstract

The Nagorno-Karabakh conflict is the longest unresolved dispute in the region. After the ceasefire agreement in 1994, there is a “no war no peace” situation, but every year tens of soldiers die in the armed clashes between Azerbaijan and Armenia on the border. Since 1992, the Minsk Group has been the mediator of the conflict. In this study, first, previously proposed solutions to the conflict will be examined; and after discussing the positions of the Azerbaijani and Armenian sides, the positions of the Minsk Group co-chairs, the USA, Russia and France, will be analyzed. Then, after the ineffectiveness of the Minsk Group and the reasons of this are examined, some suggestions will be made for a more successful negotiation process. Turkey’s role in the negotiation process needs to be strengthened. It will be useful to set up a smaller negotiating group, raise its level and increase its seriousness. Having a certain mediator for the process, and setting a specific calendar will move the negotiations more successfully. Russia is at the top of countries that are interested in the conflict today. As in the case of Syria, Russia and Turkey can take common steps towards an agreement on the Karabakh conflict.

Keywords: *Nagorno-Karabakh, Azerbaijan, Armenia, conflict, negotiation, settlement, mediation.*

1. Giriş

Bugün Güney Kafkasya bölgesi, etrafı önemli bölgesel güçlerle çevrili, uluslararası aktörler tarafından önemsenen, içinde Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya adlı üç ayrılıkçı bölge bulunan, üç ülkeden (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) ikisinin ilan edilmemiş bir savaş içerisinde olduğu, yüksek oranda bölünmüş bir bölgedir. Dağlık Karabağ sorunu Güney Kafkasya bölgesinde en uzun süredir devam eden, çözülmemeyen bir anlaşmazlık ve bölgedeki iki devletin de içinde yer aldığı tek çatışma alanıdır. Bölge, jeopolitik konumu, zengin enerji kaynaklarına sahip olması, enerji hatlarının geçiş bölgesi olması sebebiyle uluslararası aktörler açısından da önemlidir.

Dağlık Karabağ sorunu ‘donmuş’ olarak tanımlanan çatışmalardan biridir. Donmuş çatışma tabiri, bir süre devam eden silahlı çatışmalardan sonra kurulan askeri statükonun uzun zamandır devam ettiği ve taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesinin çok zor görüldüğü çatışmalar için kullanılan bir kavramdır. Karabağ meselesinin donmuş bir çatışma olarak görülmesinin nedeni, hali hazırda taraflar arasında devam eden topyekûn bir savaşın olmamasıdır. 27 Temmuz 1994’te imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra bölgede “ne savaş ne de barış”ın olduğu bir durum devam etmektedir. Ama her iki taraf da silahlanmaya devam ediyor ve tarafların kendilerinin koruduğu kırılğan bir düzenleme mevcuttur.

Dağlık Karabağ sorununa “donmuş bir çatışma” demek de tam olarak doğru değildir. Son dönemde ateşkes ihlalleri önemli oranda artmıştır. Her yıl ateşkes hattında Azerbaycan ve Ermenistan orduları arasındaki silahlı çatışmalarda onlarca asker ölüyor. Bir anlaşma olmadıkça her geçen gün savaş olasılığının arttığı bir durum söz konusudur.

Uluslararası arabuluculuk çabalarının akamete uğraması ve silahlanmanın artışı, sınır hattında, hem sayı hem de yoğunluk bakımından ateşkes ihlallerinin artmasına yol açmıştır. Sınırdaki çatışmalarda kullanılan silahlar her geçen yıl daha güçlü silahlardan oluşmaktadır. 2012 yılından bu yana havan toplarından, daha uzun menzilli ve tahrip gücü yüksek topların kullanıldığı ve sonunda da tankların daha fazla kullanılmaya başlandığı bir sürece girilmiştir.² Şimdi bir savaş durumu olmasa da, uzun dönemde savaş tehlikesinin büyük olduğu konusunda bütün gözlemciler hem fikirdir.

² “Nagorno-Karabakh: New Opening or More Peril?”, *International Crisis Group*, Report No. 239, 4 July 2016, p. 12.

2 Nisan 2016'da Dağlık Karabağ'da ciddi çatışmalar meydana geldi. Azerbaycan 4 Nisan'da Dağlık Karabağ'ın fiili başkenti olan Stepanakent'i roketlerle bombalamakla tehdit etti, Ermenistan da Azerbaycan'daki hedeflere saldırı tehdidinde bulundu. Kısa bir süre çatışma topyekûn bir savaşa doğru gidebilirmiş gibi göründü. Her iki taraftan en az 60 kişi öldü. Tam olarak bilinmemekle beraber ölü sayısının belki de 200 kadar olabileceği düşünülüyor.³

Çözüme ulaştırılamayan Dağlık Karabağ anlaşmazlığı sadece Güney Kafkasya bölgesini değil, çok daha geniş bir bölgeyi etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Çatışmanın yeniden başlaması sadece Ermenistan ve Azerbaycan'ı etkileyecek bir mesele değil, Gürcistan, Rusya, Türkiye ve İran'ı da etkileyecek, enerji arzına etki ederek bölge dışında da önemli etkileri olabilecek bir meseledir. Bölgenin istikrarı çok önemlidir ve Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşturulması Güney Kafkasya bölgesindeki istikrara çok önemli bir katkı yapacaktır.

Ermenistan, Rusya'nın liderliğini yaptığı, Rusya tarafından NATO'ya karşılık olarak kurulmuş Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünün üyesidir. Rusya'yla yakın ilişkiler içerisinde ve iki ülke arasında 1997'de imzalanan Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması 2010 yılında yenilendi. Azerbaycan ise bir NATO üyesi olan Türkiye'nin yakın müttefiki ve Türkiye ve Azerbaycan arasında 2010 yılında bir Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Destek Anlaşması imzalanmıştır.

Sorunun çözümlenememesinin taraflara ve uluslararası aktörlere ciddi maliyetleri söz konusudur. Bu sorunun çözümlenememesi bölgesel işbirliği potansiyelinin geliştirilmesinin önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Ülkelerin ekonomik gelişmesini ve istikrarını engellemekte ve bölgeye yapılacak olan yatırımları da olumsuz etkilemektedir. Hem Ermenistan hem de Azerbaycan milli gelirlerinin önemli bir kısmını savunmaya harcamaktadırlar. Son yıllarda her ikisi de silahlı kuvvetlerini güçlendirmekle meşgullerdir. Azerbaycan petrol gelirinin büyük kısmını savunmasına harcıyor. Ermenistan ekonomik açıdan çok daha zayıf bir ülke olmasına rağmen onun da savunma harcamaları GSYH'sinin yüzde dördüne denk geliyor ki, bu da eski Sovyet cumhuriyetleri içerisindeki en yüksek oranlardan biridir.⁴

³ Ibid, p. 3.

⁴ World Development Indicators, The World Bank, UNdata, http://data.un.org/Data.aspx?d=WDI&f=Indicator_Code%3AMS.MIL.XPND.GD.ZS#WDI; accessed: 26.04.2017.

Ermenistan bu sorun nedeniyle Güney Kafkasya’da izole edilmiş bir durumdadır. Her iki komşusu, Türkiye ve Azerbaycan ile ticari ve diplomatik bağlara sahip değildir. Bölgede işbirliğine en büyük engeli bu çatışma oluşturmaktadır. Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan ve Türkiye’nin içinde bulunduğu her projeden Ermenistan’ın dışlanmasına yol açmaktadır. Bu durum Ermenistan’ın ekonomik gelişmesini de olumsuz etkilemektedir.

Uluslararası toplum açısından, çatışmaların yeniden başlaması enerji altyapısının ve enerji arzının güvenliğini tehdit edecektir. Bugün Güney Kafkasya, Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan coğrafi konumuyla önemli bir enerji nakil hattı olma özelliğine sahip, petrol ve doğal gazın Hazar Denizi bölgesinden Batıya taşınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çatışmaların tekrar başlaması fiyatları olumsuz etkileyecek ve arzın güvenliğini tehdit edecektir. Ayrıca çatışmaların yeniden başlama ihtimali bölgede yeni boru hatları inşa edilmesi planlarını da olumsuz etkileyebilir.⁵ Karabağ meselesi çözülmeden bölgenin güvenliği ve ekonomik gelişmesi tehdit altında kalacaktır.

2. Daha Önce Önerilen Çözümler

1992 yılından bu yana çatışmanın arabulucusu, AGİT’in (o zamanki adıyla AGİK) altında faaliyet gösteren Minsk Grubu’dur. Grubun üç tane eş başkanı vardır: Fransa, Rusya ve ABD. Diğer grup üyeleri Belarus, Almanya, İtalya, Portekiz, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan.

Minsk Grubu’nun arabuluculuk çabaları Mart 1992 tarihinde başladı. O dönemde silahlı çatışmalar halen devam ediyordu. 1993 ortalarından itibaren Ermeni güçleri sahada önemli avantajlar kazandılar ve Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’a komşu olan birçok bölgesini ele geçirdiler. 1994 ortasından itibaren iki taraf arasında şu anki temas hattı kuruldu. Bugün halen hem Dağlık Karabağ, hem de etrafında Azerbaycan’a ait 7 ayrı bölge Ermeni işgali altındadır.

2.1. Paket Çözümü mü, Adım Adım Yaklaşımı mı?

Takip eden yıllarda AGİT Minsk Grubu anlaşmazlığı çözmek için çeşitli öneriler geliştirdi. Bunlardan ilki “adım adım” yaklaşımıydı. Buna göre çeşitli aşamalar öngörülmüştü. İlk aşama Ermenistan’ın Dağlık Karabağ dışında kalan işgal ettiği Azerbaycan topraklarından, Ermenistan ve

⁵ Tracey German, “The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 32, No. 2, June 2012, p. 225.

Karabağ'ı birbirine bağlayan Laçın koridoru hariç, çekilmesi idi. Daha sonra, barış koruma güçlerinin yerleştirilmesi, yerlerinden edilmiş Azeri nüfusun Ermeni güçlerinin çekildiği topraklara geri dönüşüne izin verilmesi gibi çeşitli güvenlik önlemleri alınacaktı. Bu öneri, Karabağ ve Laçın koridorunun nihai statüsü hakkında karar verilmesini daha sonraki bir aşamaya bırakıyordu. Bu iki konu bahsedilen adımlar uygulandıktan sonra tartışılacaktı. Adım adım önerisinin arkasındaki asıl fikir Ermeniler ve Azeriler arasında güven inşa edilmesiydi. Bu güven inşa edildikten sonra Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü konusunda tarafların bir uzlaşmaya varabileceği düşünülüyordu.⁶

Paket yaklaşımı ise anlaşmazlığın çözümü ile alakalı tüm önde gelen meselelerin bir arada çözümlenmesi, tüm konular üzerinde tek bir seferde anlaşma sağlanması anlamına geliyordu. Bu yaklaşıma göre Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü Ermeni güçleri işgal edilmiş topraklardan çekilmeden önce belirlenecekti. Ek olarak, Laçın koridoru hariç işgal altındaki toprakların geri verilmesi, Karabağ-Azerbaycan sınırına barış koruma güçleri yerleştirilmesi, yerlerinden edilenlerin evlerine geri dönüşünün sağlanması, ambargonun kaldırılması ve sınır boyunca tampon bölgelerin kurulması da eş zamanlı gerçekleşecekti.⁷

Dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan adım adım yaklaşımını kabul etmişti. Karabağ Ermenileri ise buna karşıydı. Çıkan anlaşmazlık nedeniyle oluşan siyasi kriz sonucunda Ter Petrosyan 1998'in Şubat ayında istifa etmek zorunda kaldı.

Ter Petrosyan'ın yaklaşımı Ermenistan'ın kendi güçlerine dayanan realist bir tavır olarak değerlendirilebilir. Çözüm olmaksızın, kaynakları daha kısıtlı olan Ermenistan, daha varlıklı ve güçlü olan Azerbaycan'la karşılaşacaktı. Bir anlaşma sağlanması hem Karabağ'ın güvenliğini sağlayacak hem de Ermenistan'ı siyasal ve ekonomik olarak güçlendirecekti. Adım adım bir başlangıç, Ermeni güçlerinin Karabağ dışında kalan Azerbaycan topraklarından çekilmesi, uzun dönemde çözüme yol açabilecek bir güven ortamı doğmasını getirecekti.⁸

⁶ Taleh Ziyadov, "Nagorno-Karabakh Negotiations: Through the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 109.

⁷ Ibid, p. 109.

⁸ David D. Laitin and Ronald Grigor Suny, "Armenia and Azerbaijan: Thinking a Way out of Karabakh", *Middle East Policy*, Vol. VII, No. 1, October 1999, p. 166.

Ter Petrosyan'ın istifasının ardından 1998 Mart ayında Robert Koçaryan Ermenistan Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Koçaryan, Karabağ'ın eski başkanıydı. Hemen hemen bununla eş zamanda Ermeni hükümeti Karabağ meselesinde daha katı bir tutum aldı. Koçaryan Karabağ'ın Azerbaycan içinde bırakılamayacağı konusunda ısrarlıydı.

Ter Petrosyan Ermenistan'ın gelecekteki istikrarını ve ekonomik gelişmesini, Karabağ anlaşmazlığının çözümüne bağlamışken; Koçaryan'a göre Ermenistan Karabağ konusunda hiçbir tavizde bulunmadan siyasal ve ekonomik olarak gelişebilirdi. Türkiye ile ilişkileri geliştirmek yerine Koçaryan Ermenistan diasporasının desteğine dayandı, "soykırım" meselesini tekrar gündeme getirdi. Koçaryan hükümeti Minsk Grubu'nun adım adım planını reddetti. Onun yerine Ermenistan tarafı bütün anlaşmazlık meselelerinin tek bir anlaşmayla çözümleneceği "paket anlaşması" fikrini desteklemeye başladı.⁹

Ermenistan, müzakerelerde elini güçlendirdiğini düşündüğü için, anlaşmazlık yaşanan konulara bir paket halinde karar verilmesinden yanaydı. Bu şekilde Dağlık Karabağ etrafındaki işgal edilmiş bölgeleri bir pazarlık unsuru olarak kullanabileceğini ve müzakerelerde Azerbaycan'dan Dağlık Karabağ'ın statüsü konusunda daha fazla taviz koparabileceğini düşünüyordu. Azerbaycan da tam tersi, statü meselesi çözümlenmeden önce Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın etrafında işgal ettiği bölgelerden çekilmesini talep ediyordu. Bunu da Ermenistan kabul etmiyor çünkü işgal edilen topraklardan çekilirse stratejik avantajını kaybedeceğinden ve ileriki süreçlerde isteklerine karşı bir çözümü kabul etmeye zorlanabileceğinden korkuyordu.¹⁰

2.2. Ortak Devlet

Mart-Aralık 1998 tarihleri arasında sadece beş ay yaşayabilen ve Azerbaycan tarafından reddedildikten sonra Minsk Grubu'nun da terk ettiği bir öneri olan Ortak Devlet çözümü, sadece Azerbaycan için değil, Gürcistan ve Moldova için de önerilmişti. Temel fikir şuydu: Azerbaycan, Gürcistan (öneri sadece Abhazya için düşünülmüştü) ve Moldova içerisindeki ayrılıkçı birimler, içinde bulundukları ülkelerle beraber uluslararası olarak tanınmış sınırlara sahip olan bir "tek devlet" oluşturacaklardı. Buna göre Karabağ ve Azerbaycan ortak bir devlet oluşturacaktı. Öneri, Karabağ'ın

⁹ Ibid, p. 167.

¹⁰ Tabib Huseynov, "Mountainous Karabakh: New Paradigms for Peace and Development in the 21st Century", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 17.

dış temsilcilik kurma hakkı da dâhil egemen bir devletin tüm unsurlarına sahip olacağı bir yapı kurulmasına, Azerbaycan'ın bir tür konfederasyon olarak yeniden organize edilmesine dayanıyordu. Azerbaycan haklı olarak bu öneriyi reddetti.¹¹

2.3. Toprak Takası Planı

Birçok gözlemciye göre, şimdiye kadar önerilen çözümler içerisinde 2001 yılında Key West, Florida'da yapılan toplantıda önerilen toprak takası planı anlaşmazlığı sona erdirmek açısından en iyi fikri ortaya çıkarmıştı. Bu önerinin bir çok açıdan anlaşmazlık meselelerinin çoğuna cevap veren bir öneri olduğu düşünüldü: Karabağ Ermenileri için güvence sağlıyordu, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü korunuyordu, anklav topraklarda yaşayan halka ulaşımı mümkün kılıyordu ve bölgesel entegrasyon sağlıyordu. Ancak önerinin ayrıntıları tartışılamamış, siyasi irade eksik kalmış ve iç destek konusunda yaşanan problemler nedeniyle bu çözüm önerisi daha ileriye taşınamamıştır.¹²

Taraflar toprak takası planını 1999 yılında konuşmaya başlamıştı. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bölge uzmanı Paul Goble'ye ithafla Goble Planı olarak da bilinen toprak takası planı şu şekildeydi; Ermenistan güney bölgesi Meghri'de bir koridorla Azerbaycan'a Nahcivan bölgesine bir geçiş sağlayacaktı. Bunun karşılığında da Laçın koridoru Ermenistan'a verilecekti.¹³ Bu şekilde Ermenistan Dağlık Karabağ'a bir geçiş sağlarken, Azerbaycan da kendisine ait olan Nahcivan Özerk Bölgesine bir koridorla geçiş sağlayacaktı.

Sıkı bir gizlilik içerisinde yapılan, her iki ülke başkanlarının yüz yüze gelerek görüştüğü müzakereler sonucunda 1999'un Kasım ayında İstanbul'da yapılacak olan AGİT zirvesinde barış anlaşmasının imzalanması planlanıyordu.¹⁴

Ancak 27 Ekim 1999'da Ermenistan parlamentosuna bir saldırı gerçekleştirildi. Silahlı bir grup parlamentoya girerek 8 kişiyi öldürdü. Ölenlerin arasında Başbakan Vazgen Sarkisyan ve Ermenistan Parlamento Söz-

¹¹ David D. Laitin and Ronald Grigor Suny, "Armenia and Azerbaijan: Thinking a Way out of Karabakh", *Middle East Policy*, Vol. VII, No. 1, October 1999, p. 168.

¹² Ruben Harutunian, "The Nagorno-Karabakh Conflict: Moving from Power Brokerage to Relationship Restructuring", *International Negotiations*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 72.

¹³ Volker Jacoby, "The Role of the OSCE: An Assessment of International Mediation Efforts", in Laurance Broers (der.), *The Limits of Leadership: Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process*, Conciliation Resources, London, 2005, p. 32.

¹⁴ Taleh Ziyadov, "Nagorno-Karabakh Negotiations: Through the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 117.

cüsü Karen Demirciyan da vardı. İkisi de dönemin en etkili siyasetçileriydi. Bu saldırı olmasaydı anlaşmanın imzalanıp imzalanmayacağı kesin olmamakla beraber, o dönemde Ermenistan parlamentosundaki saldırıdan önce her iki tarafın da bu tür bir anlaşma imzalamaya çok yakın olduğu biliniyordu.¹⁵

Bu takas planının başarılı olamamasının nedenlerinden biri de önemli detayların açıklığa kavuşturulamaması, özellikle koridorların nerelerden geçeceği ve derinliklerinin ne kadar olacağı konusunda anlaşılabilmesiydi. Ayrıca, anlaşma aynı zamanda toprak kaybı anlamına da gelebileceğinden ülke içinde muhalefet yaratacağı bekleniyordu.¹⁶

Ermenistan parlamentosundaki saldırının daha sonra takip eden müzakereler üzerinde ciddi etkileri oldu. Ermenistan parlamentosundaki saldırıdan sonra Koçaryan Ermenistan içindeki kırılgan güvenlik durumunu göstererek müzakerelerde daha az işbirliğine gitti. Haydar Aliyev bu dönemde ciddi sağlık sorunları yaşamaya başladı ve yerine kimin geçeceği meselesine odaklanmaya başladı. Aralık 2003'te de vefat etti.

Ardından İlham Aliyev Başkan oldu ve müzakerelerde yeni dönem Nisan 2004'te başladı. Ermenistan ve Azerbaycan'ın Dışişleri Bakanları görüşmeleri yeniden başlatmak için Prag'da bir araya geldiler. Prag'daki ilk toplantıyı takip eden zamanda iki bakan ve iki başkan 2004-2005 arasında bir seri önemli görüşme gerçekleştirdi. Bu süreç "Prag süreci" olarak adlandırıldı.¹⁷

2.4. Temel Prensipler

Ağustos 2005'te Minsk Grubu, Ermenistan ve Azerbaycan başkanlarına, Kazan'da yapılan BDT toplantısı sırasında, bir anlaşmanın çerçevesini çizen Temel Prensipler'in ilk taslağını sundular.

Bu prensipler şöyle özetlenebilir: Güç kullanımına son verilmesi; Ermeni güçlerinin Dağlık Karabağ etrafındaki işgal altındaki bölgelerden çekilmesi; bu bölgelerin silahtan arındırılması ve buralara uluslararası bir barış koruma gücünün yerleştirilmesi; Azerbaycan ve Ermenistan arasında ilişkilerin başlaması; yerinden edilmiş insanların evlerine geri dönmesi;

¹⁵ Ibid, p. 118.

¹⁶ Thomas Ambrosio, "Unfreezing the Nagorno-Karabakh Conflict? Evaluating Peacemaking Efforts under the Obama Administration", *Ethnopolitics*, Vol. 10, No. 1, 2011, p. 99.

¹⁷ Elkhan Mehtiyev, "Armenia-Azerbaijan Prague Process: Road Map to Peace or Stalemate for Uncertainty?" *Conflict Studies Research Center, Caucasus Series*, May 2005.

yerinden edilmiş Azerilerin geri dönmesinden sonra Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü hakkında oylama yapılacağına dair karşılıklı taahhüt verilmesi; bu oylama yapılmadan önce Dağlık Karabağ'a uluslararası yardım ve garantilerle birlikte geçici bir statü verilmesi.¹⁸

Ağustos 2005'te Minsk Grubu'nun eşbaşkanları tarafından ortaya atılan Dağlık Karabağ'a verilmesi düşünülen "geçici statü" kavramı şu fıkreye dayanıyordu: Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü belirleninceye kadar, Dağlık Karabağ'ın bu günkü fiili durumunu tanıyacak, bunun karşılığında da Ermeni tarafı Dağlık Karabağ dışında kalan işgal ettiği topraklardan çekilecekti.¹⁹

Kasım 2007'de AGİT'in Madrid'deki Bakanlar Konseyi toplantısı sırasında, Minsk Grubu eş başkanları Ermenistan ve Azerbaycan'a yukarıda açıklanan prensipleri içeren "Dağlık Karabağ Çatışmasının Barışçıl Çözümü Hakkında Temel Prensipler" başlıklı bir doküman sundular. Bu resmi bir öneri idi, gelecekteki müzakereler için bir temel olmak üzere oluşturulmuştu.²⁰

Buna göre müzakerelerin işleyişi, daha genel meselelerin en önce halledilmesi ve daha sonra daha karmaşık konuların ve özel detayların tartışılması şeklinde yapılandırıldı. Bu yaklaşım Ermenistan'ın desteklediği paket yaklaşımı ve Azerbaycan tarafından desteklenen adım adım yaklaşımının bir birleşimiydi. Diğer bir ifadeyle, buna göre eğer Azerbaycan ve Ermenistan anlaşmanın temel prensiplerinde anlaşabilirlerse, ki bu Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünün belirlenmesi de dâhil olmak üzere bütün tartışmalı meseleler konusunda anlaşmayı kapsıyordu, bundan sonra anlaşma aşamalar halinde uygulanacaktı.²¹

Masadaki ana meseleler daha önceki görüşmelerle aynı olmakla beraber, iki yeni kavram getiriliyordu: 'geçici rejim' ve "referandum" ya da "halk oylaması". Diğer meseleler, Ermeni tarafının Azerbaycan'a ait olan işgal ettiği 7 bölgeden çekilmesi (Laçın'de bir geçiş koridor yolu hariç ol-

¹⁸ Tabib Huseynov, "Mountainous Karabakh: New Paradigms for Peace and Development in the 21st Century", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p.16.

¹⁹ Taleh Ziyadov, "Nagorno-Karabakh Negotiations: Through the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 120.

²⁰ "OSCE Minsk Group Co-Chairs Issue Statement on Nagorno-Karabakh", *Press Release*, 29 November 2007, <http://www.osce.org/mg/49237>; "OSCE Minsk Group Co-Chairs Issue Statement on Nagorno-Karabakh", *Press Release*, 19 Mart 2008, <http://www.osce.org/mg/49570>; accessed: 24.04.2017.

²¹ Liz Fuller, "Nagorno-Karabakh: Mediators Take the Process Republic", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 30 June 2006, <http://www.rferl.org/a/1069596.html>; accessed: 10.03.2017.

mak üzere), silahsızlandırma ve çatışma bölgesine barışı koruyucu güçler yerleştirilmesi, yerinden edilmiş insanların işgali sona eren bölgelere geri dönmesi idi.²²

“Geçici rejim” ya da “geçici statü” kavramı nihai statüsü belirlenene kadar Dağlık Karabağ’a verilebilecek geçici statüyü ifade ediyordu. “Halk oylaması” ya da “referandum” kavramı Dağlık Karabağ’da belirlenecek bir tarihte, hem Azeri hem de Ermeni toplumlarının katılacağı Dağlık Karabağ’ın nihai statüsünü belirlemek için yapılacak bir oylama anlamına geliyordu.²³

Azerbaycan ve Ermenistan tarafları kendilerine önerilen Temel Prensipler konusunda farklı yaklaşımlara sahipler. Ermenistan sadece Dağlık Karabağ’da bir halk oylaması yapılmasını ve kararın çoğunluk esasına göre verilmesini istiyor. Ermenistan ayrıca nihai statünün yerinden edilmiş Azerilerin Dağlık Karabağ’a dönmelerinden önce kararlaştırılmasını istiyor. Öte yandan Azerbaycan referandumun tüm Azerbaycan’da yapılmasını istiyor, ona göre kendi anayasası ülkenin sadece belirli bir kısmında bu tür bir referandum yapılmasına izin vermiyor. Ayrıca Karabağ Azerileri’nin evlerine dönmesi gerektiğini ve Karabağ Ermenileri ile eşit şartlarda Dağlık Karabağ’ın gelecekteki statüsüne karar vermesi gerektiğini söylüyor.²⁴

3. Azeri ve Ermeni Taraflarının Pozisyonları

Azerbaycan’a göre toprak bütünlüğü konusu çok önemlidir ve Dağlık Karabağ kesinlikle Azerbaycan’ın bir parçasıdır ve öyle de kalmalıdır. Azerbaycan’ın temel pozisyonu toprak bütünlüğünün yeniden tesisi üzerine kurulu ve Azerbaycan toprak bütünlüğü konusunda taviz vermeyi reddediyor. Azerbaycan ayrıca uluslararası pratikler içerisinde var olan en yüksek seviyedeki özerklik hakkını Dağlık Karabağ’a tanıyacağını söylüyor.²⁵ Azeriler Karabağ’ı kendi tarihi vatanlarının bir parçası, Azeri kültürünün, şairlerin ve bestecilerin beşiği olarak görüyorlar.²⁶

²² Taleh Ziyadov, “Nagorno-Karabakh Negotiations: Through the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model”, *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 120.

²³ Ibid, p. 120.

²⁴ Tabib Huseynov, “Mountainous Karabakh: New Paradigms for Peace and Development in the 21st Century”, *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 17.

²⁵ Amanda Paul, Nagorno-Karabakh: A Ticking Time Bomb”, *European Policy Center*, 17.09.2010, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1148_nagorno-karabakh.pdf; accessed: 21.02.2017.

²⁶ Audrey L. Altstadt, *The Azerbaijani Turks: Power and Identity under Russian Rule*, Hoover Institution Press, Stanford CA, 1992, pp. 207-208.

Azerbaycan'da yaşanan, petrol gelirlerinden kaynaklanan ekonomik büyüme, Azerbaycan'a göre Ermenistan'la olan güç dengesinde Azerbaycan'ı açık ara öne geçirmiştir. Artan refahına paralel olarak Azerbaycan silahlı kuvvetlere ayırdığı bütçe payını da artırmıştır. Artan petrol gelirleri ve büyüyen ekonomisiyle güçlendirdiği ordusunun kendisini Ermeni işgali altındaki toprakları askeri güç kullanarak geri alacak kadar kuvvetli hale getirdiğini düşünmektedir. Askeri denge Azerilerin lehinedir.

Ermenistan ise Rusya'nın desteğiyle Azerbaycan'ın askeri zaferine engel olacağını düşünüyor.²⁷ Ermenilerin isteği ya Dağlık Karabağ için bağımsızlık ya da Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleşmesi. Ermeni tarafı 1992-1994 arasındaki savaşı kazandığını Azerbaycan'ın bunu kabul etmesi gerektiğini ve Dağlık Karabağ üzerindeki taleplerinden vazgeçmesi gerektiğini söylüyor.²⁸

Ermeni tarafı genel olarak sorunun çözümünü ertelemenin kendi avantajlarına olacağını, statüko bu şekilde devam ettikçe Dağlık Karabağ'ın devlet olma isteğinin sonuçta bir oldubitti olarak kabul edileceğini düşünüyor.²⁹ Dağlık Karabağ ne kadar uzun süre fiili bağımsızlığını devam ettirirse, bunu tersine döndürmenin o kadar zor olacağını hesap ediyorlar.

Dağlık Karabağ'da yaşayanların Ermenistan pasaportları var ve dünyada Ermenistan vatandaşları gibi seyahat edebiliyorlar. Ayrıca Ermeni tarafı Dağlık Karabağ ile işgal edilen topraklar arasındaki farklılıkları muğlak hale getirmeye, bir bütün olarak yapılandırmaya çalışıyor. Bu da bir barış anlaşması için önemli bir engel oluşturuyor.³⁰ Ermenistan ve Dağlık Karabağ orduları arasında yakın bağlar var. Birçok Ermenistan askeri Dağlık Karabağ ordusunda görev alıyor.³¹

Ermenistan'ın kendisi Dağlık Karabağ'ı tanımamıştır. Resmi tanıma, Ermenistan'ı uluslararası olarak tanınan Azerbaycan topraklarını işgal etmek istediği yolundaki suçlamalara açık hale getireceği, uluslararası duruma zarar vereceği ve barış müzakerelerinin yeniden başlamasını pratik olarak imkânsız hale getireceği için bundan kaçınılıyor.³²

²⁷ Ruben Harutunian, "The Nagorno-Karabakh Conflict: Moving from Power Brokerage to Relationship Restructuring", *International Negotiations*, Vol. 15, No. 1, 2010, p.78.

²⁸ Tabib Huseynov, "Mountainous Karabakh: New Paradigms for Peace and Development in the 21st Century", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 17.

²⁹ "Nagorno-Karabakh: A Plan for Peace", *International Crisis Group*, Report No.167, 11 October 2005, p. 11.

³⁰ "Nagorno-Karabakh: New Opening or More Peril?", *International Crisis Group*, Report No. 239, 4 July 2016, p. 12.

³¹ Ibid, p. 3.

³² Ibid, p. 3.

Ermeniler arasında zaman zaman farklı pozisyonlar olabiliyor; Karabağ Ermenilerinin, Ermenistan'ın ve Ermeni diasporasının görüşleri birbirinden farklı olabiliyor.³³ Yukarıda belirtildiği gibi, 1998 öncesinde, Ermenistan, çoğunlukla Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik olarak adım adım yaklaşımına daha yakındı. Fakat bu yaklaşım Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü konusundaki kararı geciktirdiği için Dağlık Karabağ Ermenilerinin pozisyonuna ters düşüyordu. Karabağ Ermenileri ya Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleşmesini ya da Azerbaycan'dan tam bağımsızlığı talep ediyorlardı. Adım adım yaklaşımının destekçisi Ter Petrosyan'ın artan eleştiriler ve Ermenistan liderliği içerisindeki Dağlık Karabağ grubundan gelen baskılarla, 1998 yılında görevinden ayrılmasından sonra Ermenistan'ın ve Dağlık Karabağ Ermenilerinin pozisyonları birbiriyle az çok örtüşür durumdadır. Son iki Ermenistan Cumhurbaşkanı, Koçaryan (1998-2008) ve Serj Sarkisyan (2008-) köken olarak Dağlık Karabağ bölgesinden geliyorlar. Bugün ne Ermenistan ne de Dağlık Karabağ Ermenileri daha önce yaptıkları gibi açıkça Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleşmesini talep etmiyorlar. Onun yerine Dağlık Karabağ için uluslararası tanınma arayışındalar.³⁴

Bir diğer grup olan Ermeni diasporası ise Zürih'te 2009 yılındaki Türkiye-Ermenistan protokollerinin imzalanmasının ardından barışa bir engel olarak ortaya çıktı. Hemen hemen tümüyle Ermeni soykırımının tanınması arayışıyla harekete geçen ABD, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki Ermeni diasporası Ermenistan'dan çok daha fazla milliyetçi ve uzlaşmaz bir duruşa sahiptir. Diasporadan Ermenistan'a giden para transferleri ve yardımlar, Erivan'ı Ermeni diasporasına yüksek oranda bağımlı kılmaktadır. Diaspora örgütleri Ermenistan hükümetine ciddi baskı yapabilecek ve kamuoyunu şekillendirebilecek durumdadırlar.³⁵

Görüşmelerde bir gelişme sağlanamadıkça hem Ermeni hem de Azeri liderliği, “zaman kazanma” stratejisi olarak adlandırılan bir strateji benimsediler. Bu stratejinin bir parçası olarak taraflar büyük bir çatışma içerisine girmeksizin, büyük oranda statükoyu koruma yoluna gittiler. Statükoyu kendileri açısından karşıtları üzerinde avantaj kazanma zamanı olarak kullanıyorlar.³⁶

³³ Ruben Harutunian, “The Nagorno-Karabakh Conflict: Moving from Power Brokerage to Relationship Restructuring”, *International Negotiations*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 75.

³⁴ Taleh Ziyadov, “Nagorno-Karabakh Negotiations: Through the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model”, *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 110.

³⁵ Fariz Ismailzade, “The Nagorno-Karabakh Conflict: Current Trends and Future Scenarios”, *Instituto Affari Internazionali (IAI)*, Working Papers 11/29, November 2011, p. 7.

³⁶ “Nagorno Karabakh: Risking War”, *International Crisis Group*, Report No. 187, 14 November 2007.

Azerbaycan artan petrol gelirleri ile büyüyen bütçesiyle askeri harcamalarını artırdıkça Ermenistan karşısında kendini çok daha güçlü hissediyor. Ermenistan ve Karabağ Ermenileri de, zaman geçtikçe hem Azerbaycan'ın hem de uluslararası toplumun şu anki fiili kazanımlarını tanımak zorunda kalacaklarını düşünüyorlar. Ermeniler statükonun normalleşmesine, fiili bir devlet inşa etmeye odaklanmış durumdalar. İleride bu fiili devletin uluslararası meşruiyet kazanacağını umuyorlar.³⁷

Azerbaycan güç kullanarak Dağlık Karabağ'ı geri almasına Rusya'nın izin verip vermeyeceğinden emin değildir. Azerbaycan'ın askeri olarak harekete geçmemesinin kısmen nedeni Rusya'nın buna izin vermeyeceğini düşünmesidir. Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a karşı güç kullanması ve Ermenistan'ın müttefiki olması, aynı zamanda eski Sovyetler Birliği topraklarında kendisini barış ve güvenliğin garantörü ilan etmesi, Bakü'yü düşündüren etkenlerdir.³⁸

4. Minsk Grubu Eş başkanları ve Pozisyonları

4.1. Rusya

Genel olarak Dağlık Karabağ üzerine olan literatürde Rusya'nın çatışmanın devamından yarar gördüğü, çözümsüzlüğün devamını sağlayarak kendi çıkarlarını korumaya çalıştığına dair bir yaklaşım vardır. Bu yaklaşıma göre, Dağlık Karabağ sorununun çözülememesinin getirdiği istikrarsız durum, olası bir savaşı engelleme bahanesiyle Rusya'nın bölgede askeri varlık bulundurmasına hizmet ediyor. İstikrarlı bir barış ABD ve AB'nin etkisini artıracaktır. Bu durum NATO'nun Güney Kafkasya'ya nüfuz etmesinin yolunu açabilir. Bu, Rusya'nın engel olmaya çalıştığı bir durumdur. Rusya'nın çıkarları bu nedenle, sürdürülebilir bir barış ya da ilişkilerin geliştirilmesinden, sürekli bir çatışma durumunu gerektirmektedir. Rusya bir barış istese de kendi çıkarlarına uygun bir barış isteyecektir; Hazar petrollerinde hak, Kafkasya'da sürekli bir askeri varlık ve bölgede ekonomik hâkimiyetini tanıyacak bir barış.³⁹

Çatışma ilerledikçe bir Rus pozisyonu yavaş yavaş ortaya çıktı: Rusya, Ermenistan'ı Kafkasya'daki baş müttefiki olarak görmektedir, onlara askeri

³⁷ Thomas de Waal, "Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process", *Survival*, Vol. 52, No. 4, August-September 2010, p. 160.

³⁸ Thomas Ambrosio, "Unfreezing the Nagorno-Karabakh Conflict? Evaluating Peacemaking Efforts under the Obama Administration", *Ethnopolitics*, Vol. 10, No. 1, 2011, p. 104.

³⁹ Phil Gamaghelyan, "Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 46.

yardım sağlamakta, buraya Rus birliklerini yerleştirmektedir. Bunlara ek olarak Ermenistan'da Ruslar tarafından sahip olunan işletmelerin sayısındaki artış ve Ermenistan'ın Rusya'nın entegrasyon projelerine dahil edilmesi, Rusya'nın Güney Kafkasya politikasının merkezi unsurları oldular. Ermenistan açısından da, Azerbaycan askeri gücünü kuvvetlendirdikçe Ermenistan'ın Ruslarla olan güvenlik ilişkisi çok daha önemli hale geldi.⁴⁰

Rusya-Gürcistan savaşının ardından hem Rusya hem de Avrupa Birliği siyasal ve ekonomik entegrasyon inisiyatifleri oluşturarak kendi pozisyonlarını güçlendirme yoluna gittiler. Rusya Federasyonu, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği gibi yapıları, Avrupa'nın Doğu Ortaklığı ya da NATO gibi kurumlarına karşılık ve onlarla rekabet etmek için geliştirdi.

2013'te Ermenistan kendisini doğrudan bu iki jeopolitik projenin arasında buldu. AB, Erivan'a, Aralık 2013'te yapılacak Üçüncü Doğu Ortaklığı Zirvesinden önce, Ortaklık Anlaşmasını imzalamasını önerdi. Bunun içinde Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması da vardı. Ermenistan anlaşmayla ilgilendi. AB ile anlaşma içeriğini üç yıl müzakere etti. Rusya, Ermenistan'la olan ittifakının tehdit edildiğini düşünüyordu. 13 Ağustos 2013 tarihinde Putin Bakü'ye 7 seneden sonraki ilk ziyaretini gerçekleştirdi. Ziyaret sırasında medyada Rusya'nın Azerbaycan'a yaklaşık 4 milyar dolar değerinde silah satacağı yönünde haberler çıktı. Ek olarak Temmuz ayında Gazprom, Ermenistan'daki bireysel müşteriler için gümrük vergilerini yüzde 50 oranında artıracığını açıkladı. Daha sonra da, eğer Ermenistan, Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul ederse bu fiyat artışının geri alınacağını açıkladı. 3 Eylül'de Sarkisyan ve Putin arasında yapılan görüşme sonrasında Sarkisyan Ermenistan'ın Rusya'nın önerdiği Gümrük Birliği'ne girme kararı aldığını, AB'nin Ortaklık Anlaşmasıyla ilerlemeyeceğini açıkladı.⁴¹

Birçok yorumcu Rusya'nın çatışmanın devamında yarar gördüğü için çatışmanın sona erdirilmesini istemediği yönünde değerlendirmelerde bulunuyor: Statüko Moskova'nın çıkarlarına uygun, çünkü sorunun çözümünün Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacağına ve Güney Kafkasya'daki bu müttefikinin Batı'ya yöneleceğine inanıyor. Rusya ayrıca Dağlık Karabağ sorununun çözülmesinin Azerbaycan'ı

⁴⁰ Neil Melvin, "Nagorno-Karabakh: The Not-So-Frozen Conflict", *Transconflict*, 21.11.2014, <http://www.transconflict.com/2014/10/nagorno-karabakh-frozen-conflict/>; accessed: 12.03.2017.

⁴¹ Ibid.

güçlendireceği ve Azerbaycan'ın bölgesel etkisini artıracacağı için de bir anlaşmaya karşıdır. Azerbaycan'ın Ankara ile güçlü bağları da Rusya'da rahatsızlık uyandırmaktadır.⁴²

Rusya'nın bir çözüme karşı olduğu yönündeki diğer argümanlar şu şekilde özetlenebilir: Ermenistan'la yakın ortaklık Rusya'ya Güney Kafkasya'da Türkiye ve İran karşısında stratejik ve ekonomik bir dayanak sağlıyor. Güçlü askeri varlığına ek olarak Rusya, özellikle enerji sektörü, metal sanayii, telekomünikasyon ve bankacılıkta Ermenistan'ın altyapısına da büyük yatırımlar yaptı. Statükoda herhangi bir değişiklik Rusya'nın bölgedeki güvenlik ve stratejik enerji çıkarları için olumsuz olacaktır. Karabağ çatışmasının çözümü Rusya'nın bölgedeki varlığını zayıflatacağı ve Ermenistan için mesela Azerbaycan'la ekonomik işbirliği yapmak gibi alternatif olasılıklar yaratacağı; bu da bazı sanayilerde ve özellikle gaz arzı gibi konularda Rus tekeline zarar verecektir.⁴³

Rusya'nın Ermenistan'da güçlü bir askeri ve ekonomik varlığı söz konusu olup Ermenistan üzerinde önemli manivelaya sahiptir. İki Rus askeri üssü, birçok büyük iktisadi ve ulaşım projeleri ve Rus devleti tarafından kontrol edilen tekellerin sahibi olduğu şirketler, Rusya ile Ermenistan arasında güçlü bir bağımlılık ilişkisi yaratıyor. Rusya'daki bazı askeri ve siyasi çevreler, Dağlık Karabağ sorununun çözümünün Ermenistan'ın kendisini Rus etkisinden kurtarmasını sağlayacağına ve Euro-Atlantik yapısına entegre olmasına giden yolu açacağına inanıyorlar. Bu nedenle barış sürecini sürüncemede bırakmak ve önemli ilerlemeler kaydetmesini önlemek Rusya açısından hem Ermenistan hem de Azerbaycan üzerinde baskı kurmaya devam etmesinin bir yolu olarak görülüyor.⁴⁴

20 Ağustos 2010'da Medvedev ve Sarkisyan, Erivan'da Rusya'nın Gümrü'deki askeri üssünün kiralama süresini 24 yıl daha uzattılar. Rusya'nın Gümrü'deki üssünün 2020 yılında boşaltılması gerekiyordu, fakat yeni anlaşmaya göre bu 2044 yılına kadar uzatıldı. Yeni anlaşmayla Moskova Ermenistan'ın askeri donanımını da modernize etme taahhüdü verdi. Yeni savunma anlaşması Moskova'yı resmen ülkenin güvenliğinin garantörü yapıyor. Bu aynı zamanda Karabağ sorunuyla ilgili önemli etkileri

⁴² Fariz Ismailzade, "The Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict", *Global Dialogue*, Vol. 7, No. 3-4, Summer-Autumn 2005, p. 110.

⁴³ "Nagorno-Karabakh: Obstacles to a Negotiated Settlement", *Center for Security Studies (CSS) Analysis in Security Policy*, No. 131, April 2013, p. 3.

⁴⁴ Fariz Ismailzade, "The Nagorno-Karabakh Conflict: Current Trends and Future Scenarios", *Instituto Affari Internazionali (IAI)*, Working Papers 11/29, November 2011, pp. 6-7.

de olabilecek bir anlaşmadır. Bazı analistler, Karabağ, Ermenistan'ın uluslararası olarak tanınmış bir parçası olmadığı için, Rusya ile Ermenistan arasındaki anlaşma tarafından kapsanamayacağını söylüyorlar. Başka analistlere göreyse 2008'deki Gürcistan savaşının da gösterdiği gibi, Rusya eğer isterse Karabağ çatışmasına müdahale etmek için kolayca bir baha-ne bulabilir. Her durumda 2010 Ermenistan-Rusya anlaşmasının Azerbaycan'ın Karabağ'ı yeniden almak konusunda cesaretini kıracak bir gelişme olduğu söylenebilir.

Anlaşma ayrıca Rusya'nın Kafkasya'daki askeri varlığını güçlendirirken, aynı zamanda Türkiye ve İran gibi daha büyük komşulara da bir uyarı niteliğindedir. Gümrü Ermenistan'ın ikinci büyük şehri ve Türkiye sınırından sadece 20 km uzaktadır.

4.2. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin çıkarları aslında kalıcı bir barış ve Ermenistan'la Azerbaycan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini gerektiriyor. Amerika'nın petrol şirketleri Hazar petrollerine yatırım yapıyorlar ve yeni bir savaş onların çıkarlarını tehlikeye düşürecektir.⁴⁵

ABD'nin Karabağ politikası ülke içinde çok fazla eleştiri almaktadır. Karabağ müzakere biriminin, eski Rus olmayan Sovyet Cumhuriyetleri ile ilişkileri izleme birimi içerisine alınarak, daha geniş bir görev içerisinde daha alt düzey bir pozisyona getirilmesi eleştirildi. Dağlık Karabağ meselesinin, ABD tarafından Rus çıkarlarının öncelendiği bir çerçevede ele alındığı, Amerikan yönetiminin Dağlık Karabağ konusuna düşük bir öncelik verdiği ve bu konunun Moskova'yla iyi ilişkiler sağlama yaklaşımıyla, öncelik hiyerarşisinde çok aşağılara itildiği yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Amerikan yönetiminin Rusya'nın açıkça kendi "etki alanına" girdiğini düşündüğü bir mesele hakkında liderlik pozisyonu almakta isteksiz olduğu ve eğiliminin Rusya'nın bu "etki alanı" iddiasını kabul etmek yönünde olduğu eleştirileri de yapılmaktadır.⁴⁶

Diğer eleştiriler, ABD'nin Bakü'nün meşru güvenlik ihtiyaçlarını ve Batı yanlısı eğilimini görmezden gelmeye devam ettiği, Rusya'nın ABD'nin bıraktığı boşluğu doldurmaya çalıştığı ve Bakü'yü hala kendi etki alanına almak için ciddi manevralar yaptığı bir ortamda, ABD'nin böl-

⁴⁵ Phil Gamaghelyan, "Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 46.

⁴⁶ John Maresca, "Lost Opportunities in Negotiating the Conflict over Nagorno-Karabakh", *International Negotiation*, Vol. 1, No. 3, 1996, p. 490.

gede bütünlüklü bir politika formüle edemediği ve ABD ve Avrupa'nın pasifliğinin topu Rusya'nın sahasına geçirdiği yönündedir.⁴⁷

Nisan 2001'de Key West'te yapılan Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki görüşmeler iki tarafın şimdiye dek bir anlaşmaya çok yaklaştığı bir zamandı. Burada Bush yönetiminin uzun süre devam eden anlaşmazlığın çözümüne yönelik daha aktif bir arabuluculuk stratejisi benimsediğini görüyoruz. Daha sonra 11 Eylül oldu ve Bush yönetiminin “terörizme karşı küresel savaş” başlatması, idarenin önceliklerini temelden değiştirdi. Obama döneminde bazı adımlar atılsa da önemli bir gelişme sağlanamadı ve Dağlık Karabağ sorununda çözüme yönelik aktif, yüksek profilli diplomatik çabalara girilmedi.⁴⁸

Bu dönemde Obama'dan farklı olarak Rusya başkanı Dmitri Medvedev çok daha aktif ve doğrudan Dağlık Karabağ barış süreciyle ilgilendi. Medvedev Ermenistan ve Azerbaycan Başkanları ile Sen Petersburg'da 2010 Haziranında bir araya gelişi, Rusya Başkanının 2008'de başkan olduktan sonra ev sahipliği yaptığı altı üçlü zirveden biriydi. Medvedev böyle 6 toplantı yaparken Obama hiçbir toplantı yapmadı.⁴⁹

ABD'de Obama yönetiminin ABD'nin arabuluculuk rolünü Rusya'ya devrettiği yolunda eleştiriler yapıyordu. Obama yönetiminin Rusya'yla ilişkilere yönelik “yeniden başlatma (reset)” politikasının, ABD'yi bölgede daha Rusya merkezli bir strateji izlemeye yönelttiği, bunun da Azerbaycan ve diğer bölge ülkeleriyle ilişkileri aşağıya çektiği yönünde değerlendirmeler vardı.⁵⁰

Bundan, Dağlık Karabağ sorununun ABD için öncelikli konulardan biri olmadığı anlaşılıyor. ABD Minsk Grubunu desteklemekle birlikte, kayda değer bir çalışma içine girmedi. Rusya ile karşılaştırıldığında çok sınırlı bir ilgi gösterdi. Yeni Trump yönetiminin politikasının ne olacağı ise hâlihazırda belirsizliğini koruyor.

4.3. Fransa

Fransa'nın aktif olarak bir anlaşmaya yönelik arabuluculuk yapmak için yeterli motivasyona sahip olmadığı söylenebilir. Fransa şimdiye kadar

⁴⁷ Stephen Blank, “US Policy, Azerbaijan, and the Nagorno-Karabakh Conflict”, *Mediterranean Quarterly*, Vol. 26, No. 2, June 2015, pp. 107-109.

⁴⁸ Thomas Ambrosio, “Unfreezing the Nagorno-Karabakh Conflict? Evaluating Peacemaking Efforts under the Obama Administration”, *Ethnopolitics*, Vol. 10, No. 1, pp. 99-100.

⁴⁹ Ibid, p. 107.

⁵⁰ Ibid, p. 108.

bu çatışmaya karşı pasif bir tutum aldığı için müzakerelerin ilerlemesine katkısı olduğu söylenemez. Fransa'nın petrol devi Total, Baku-Tiflis-Ceyhan boru hattının yüzde beşine sahiptir. Tarihsel olarak Ermeni yanlısı bir aktör olarak görüldüğü ve etkili bir Ermenistan diasporasına sahip olduğu için Azerbaycan, Fransa'ya bir arabulucu olarak şüpheyile yaklaşıyor. Fransa'nın yaklaşımı Ermeni yanlısı olsun ya da olmasın, bu ülkenin mevcut durumdan memnun olduğunu, iyileşmesi konusunda bir niyete sahip olmadığı anlaşılıyor. Bazı açıklamalara göre, bir çözüme ulaşılması ya Ermeni ya da Azeri tarafından taviz verilmesini gerektirecek ve bu durum da ya Fransa'daki Ermeni diasporasını ya da Fransa'nın petrol lobisini rahatsız edecektir. Bu nedenle Fransa'nın anlaşma sağlanmasına aktif bir şekilde arabuluculuk edecek motivasyona sahip olmadığı söylenebilir.⁵¹

5. Minsk Grubu'nun Etkisizliği

Çatışmaların müzakere ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağını etkileyen birçok faktör vardır. Savaşan taraflar arasındaki askeri güç dengesinin yanı sıra üçüncü tarafların arabuluculuk çabaları da önemlidir. Güç dengesi bakımından, Azerbaycan petrole ve bu gelirden kaynaklanan silahlara sahiptir. Bu açıdan Ermenistan'dan daha güçlüdür. Ancak, Ermenistan askeri açıdan Rus desteğine dayanmaktadır ve bu da Azerbaycan'ı askeri çözümden caydıran bir faktördür. Bu anlamda güç dengesi açısından her iki tarafın da güvendiği noktalar vardır. Öte yandan Dağlık Karabağ sorununda şimdiye kadar uluslararası arabuluculuk çabaları başarılı olamamıştır. Uluslararası arabuluculuk çabaları etkisiz ve yetersiz kaldıkça giderek Minsk Grubu'nun bu sorunun çözümü için etkili bir arabuluculuk rolü oynayabileceğine olan inanç azalmaktadır.

Minsk Grubu konusunda ABD temsilcisi olarak görev yapmış John Maresca'nın tecrübeleri soruna ışık tutucu olabilir. Minsk Grubu'nun hantal prosedürlerini sorunun çözümlenememesinin nedenlerinden biri olarak gören Maresca'ya göre, Minsk grubu ciddi müzakere yürütmek için çok büyük bir grup ve çok alt düzeyde oluşturulmuştur. Gruba ciddi eleştiriler getiren Maresca, köpeğini gezdirmek için görüşmelere gelmeyen Batılı diplomatlardan, ülkeler tarafından hep en alt düzey diplomatların görevlendirildiğinden, İtalya'lı grup başkanının müzakere dillerinin hiç birini bilmediğinden bahsediyor. İtalyan başkan dil bilmediği için tercüme isteyince Fransız ve Alman temsilcilerin de kendi dillerinin eşit şekilde kulla-

⁵¹ Phil Gamaghelyan, "Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 46.

nılması için ısrarcı olduklarını belirtiyor. Böylece Minsk grubu 11 ülke ve 5 tercüme odasından oluşan, hantal, ağır işleyen bir müzakere aracı haline gelmişti, diyor. Haklı olarak, savaş ve barış, hayat ve ölüm hakkındaki ciddi meselelerin bu tür bir oluşumda konuşulup çözüme bağlanmasının mümkün olmadığını belirtiyor.⁵²

Minsk grubunun genel olarak etkisiz olduğunu ve çözüme yönelik bir ilerleme sağlamasının pek mümkün olmadığını hemen tüm gözlemciler ifade ediyor. Thomas de Waal, Minsk sürecinin sadece bazen toplanan bir konferanstan, bir grup olarak hiç bir araya gelmeyen bir gruptan ve pek de belli olmayan bir yetkilendirme altında çalışan bir eşbaşkanlıktan ibaret oluştuğunu ve ironik bir şekilde bu grubun adını da arabulucuların hiçbir zaman buluşmadıkları bir şehirden aldığını belirtiyor. Minsk Grubunun 1990'ların başında farklı bir tarihsel dönemde oluşturulduğunu, artık eskidiğini belirtiyor.⁵³

6. Uluslararası İlgisizlik ve Rusya'nın 'Etki Alanı' Politikası

Bugün bu sorunun var olan Minsk süreci içerisinde çözümlenememesinin nedenlerinden biri soruna yönelik üst düzey, sürdürülebilir bir Batı ilgisinin bulunmamasıdır. Dağlık Karabağ sorunu ABD ve diğer batılı liderler tarafından önemli bir öncelik olarak görülmedi, çünkü yukarıda tartışıldığı gibi, doğru olmayan bir bakış açısıyla, önemli Batı çıkarlarıyla alakalı olmadığı düşünülüyordu.

Bir diğer neden ise Rusya'nın uluslararası toplumu olabildiğince dışarıda bırakmaya yönelik tutumudur. Sadece Dağlık Karabağ'da değil tüm eski Sovyetler birliği topraklarındaki bütün arabuluculuk ve barışı koruma faaliyetlerinde Rusya'nın öncelik hakkının tanınmasının sağlanmasına yönelik Rus politikası, Rusya'nın bu bölgeleri kendi etki alanı olarak görmesinin bir sonucudur. Batılı hükümetler de, zaten güçlü bir Rus ilgisi olduğu için, kendileri de bu meseleyi öncelik olarak görmediklerinden, bu konunun Rusya'ya bırakılmasına çok da karşı çıkmadılar. Çok açıktı ki Batılı ülkeler Karabağ sorunuyla çok da ilgili değillerdi. Rusya liderlik rolünü oynamaya kararlıydı ve ABD de bu konuda ona yol vermeye hazırdı.⁵⁴

⁵² John Maresca, "Lost Opportunities in Negotiating the Conflict over Nagorno-Karabakh", *International Negotiation*, Vol. 1, No. 3, 1996, pp. 481-482.

⁵³ Thomas de Waal, "Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process", *Survival*, Vol. 52, No. 4, August-September 2010, p. 162.

⁵⁴ John Maresca, "Lost Opportunities in Negotiating the Conflict over Nagorno-Karabakh", *International Negotiation*, Vol. 1, No. 3, 1996, p. 482.

Minsk Grubu içerisinde üç ülkeden oluşan eşbaşkanlık yapılanmasının oluşturulma amacı, Rusya'nın ve Batılı Minsk Grubu üyelerinin çatışan çıkarlarını dengelemek ve birbirlerine karşı var olan şüphelerini minimize etmektir. Ancak ilerleyen süreçte ABD ve Fransa arabuluculuk faaliyetlerini Rusya'ya bıraktılar. Moskova barış sürecinin lideri oldu. Medvedev kendi Cumhurbaşkanlığı zamanında barışa yönelik birçok toplantı yaptı, ancak Putin'in, Başkan olunca soruna Medvedev kadar ilgi gösterdiği söylenemez.

2015 yılında Rusya arabuluculuk sürecini yeniden harekete geçirdi. Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov'un yoğun diplomatik çalışmaları oldu. Yine Fransa ve ABD destek verdiklerini açıkladılar ama Ruslarla aralarında koordinasyon yoktu ve yine çok da ilgili değillerdi.⁵⁵

Şimdiye kadar Dağlık Karabağ sorununun çözümünde uluslararası aktörlerin hiçbirisi hiçbir zaman Dayton'da, Good Friday'de ya da Camp David'de yapılanlar gibi önemli miktarda siyasal ve diplomatik kaynak harcayarak bu çatışmayı çözmek için nitelikli ve yoğun bir çaba göstermedi. Şimdiye kadar arabulucu hükümetlerin çatışmanın müzakere edilmiş bir anlaşmayla bitmesi için yoğun bir biçimde desteğini ifade ettiği, öneriler getirdiği, tarafları birbiriyle görüşmeye teşvik ettiği, karşılıklı anlayış için ortak bir nokta bulmaya çalıştığı bir arabuluculuk yapıldı.⁵⁶

Her iki tarafın üst düzey yöneticileri ve uluslararası arabulucular arasındaki toplantılar, bitmeyen bir öneriler geçidi, çatışmayı barışçıl çözüme ulaştırmayı teşvik eden açıklamalar sürecin genel karakteristiği idi. Fakat arabuluculuk yapan ülkelerin önemli miktarda siyasal sermaye harcamasına dayanan bir arabuluculuk hiçbir zaman gerçekleşmedi. Sonuç olarak da statükonun temel dinamikleri değişmeden kaldı.⁵⁷

7. Çözumsuzlüğün Ermenistan ve Azerbaycan'a Maliyetleri

Batılı ülkeler önemli görmese de, bu çatışma anlaşmazlık yaşayan ülkelerin kendileri için ciddi bir sorundur. Ermenistan açısından sorunun çözülmemesi birçok probleme yol açmaktadır. Kendi nüfusu 3 milyonun biraz üzerinde olan Ermenistan, yaklaşık olarak 8 milyon olduğu

⁵⁵ Nagorno-Karabakh: New Opening or More Peril?", *International Crisis Group*, Report No. 239, 4 July 2016, pp. 7-8.

⁵⁶ Thomas Ambrosio, "Unfreezing the Nagorno-Karabakh Conflict? Evaluating Peacemaking Efforts under the Obama Administration", *Ethnopolitics*, Vol. 10, No. 1, p. 95.

⁵⁷ Ibid, p. 96.

düşünülen dünyadaki en büyük diasporalardan birine sahiptir.⁵⁸ Son dönemde yapılan bazı araştırmalara göre, Ermenistan nüfusunun yüzde 40'ı ülkedeki fırsat ve gelişme eksikliğinden mutsuzdur ve eğer yapabilse yurtdışına taşınmayı düşünmektedir.⁵⁹ Bunun Ermenistan ve komşuları arasında devam eden anlaşmazlıkların bir sonucu olduğu söylenebilir.

Ayrıca bu sorun Ermenistan'ı Rusya'ya bağımlı bir ülke konumunda bırakmaktadır. Rusya Ermenistan'ın ana ticaret ortağı, enerji sağlayıcısı ve ana güvenlik kaynağıdır ve Rusya bu ülkeye aynı zamanda askeri ekipman ve destek sağlamaktadır.⁶⁰

Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasında açık şekilde görüldüğü gibi, Dağlık Karabağ anlaşmazlığı çözülmeden Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin düzelmesi de mümkün değildir. Sınırın açılmasının ilk şartı Dağlık Karabağ anlaşmazlığının çözülmesidir.

Çatışmanın çözülmemesinin Azerbaycan açısından da maliyetleri büyüktür. Bugün egemen bir devlet olarak kabul edilmeyen, Ermenistan dâhil hiçbir ülkenin tanımadığı bir birim olsa da, "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" işleyen kurumları olan, fiili olarak Ermenistan'ın bir parçası haline gelmiş durumdadır.⁶¹ 20 küsur senedir bu durum güçlenerek devam ediyor ve bu fiili durum içerisinde bir nesil büyümüştür. Bu durumun devam etmesi Azerbaycan'ın da zararınadır.

Bugün gelineen noktada Dağlık Karabağ sorunu Amerika ve Batı için yüksek önceliğe sahip olmayan bir sorundur. Rusya içinse, kendi çıkarları açısından statüko daha yararlı görünmektedir. Ama statüko Azerbaycan açısından olumlu değildir. Bu fiili durum böyle devam ettikçe, Azerbaycan giderek bölgeyi tekrar kendine bağlamak konusunda zorlanabilir. Ermenistan da aslında buna, yani zaman faktörüne oynamaktadır. Dağlık Karabağ zaten hali hazırda devlet benzeri bir yapı olarak varlığını devam ettirmektedir.

⁵⁸ "Armenia Population 2017", *World Population Review*, <http://worldpopulationreview.com/countries/armenia-population>; accessed: 22.04.2017.

⁵⁹ Neli Esipova ve Anita Pugliese, "Desire to Leave FSU Ranges Widely Across Countries", *Gallup*, 4 Nisan 2013, <http://www.gallup.com/poll/161591/desire-leave-fsu-ranges-widely-across-countries.aspx>; accessed: 17.04.2017.

⁶⁰ Tracey German, "The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 32, No. 2, June 2012, p. 220.

⁶¹ Thomas de Waal, *Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process*, *Survival*, Vol. 52, No. 4, August-September 2010, p. 159.

Aslında, yukarıda da belirtildiği gibi, sorun herkes için maliyetleri olan bir sorundur. Çatışma, Azerbaycan ve Ermenistan'ın gelişmesine engel olurken bütün Güney Kafkasya bölgesinin gelişmesine ve dünya ile entegrasyonuna da ket vurmaktadır.

8. Sonuç

Bugün için statüko özetle şu durumdadır: tarafların üzerinde, çatışmanın çözüme ulaştırılması için uluslararası bir baskı mevcut değildir. ABD ve AB kendi problemleriyle meşgullerdir. Rusya bölgede siyasi ve askeri varlığını güçlendirirken, Ermenistan ve Azerbaycan'a yönelik, daha bir Ermeni yanlısı, ama Azerbaycan'ı da açıkça karşısına almayan görece dengeli bir politika izlemeye çalışıyor. Taraflar arasındaki askeri ve siyasi güç dengesi büyük bir askeri çatışmanın yaşanmasını önleyebilecek gibi görünüyor.

Ancak, çözümsüzlük devam ettikçe statükoyu değiştirmek daha da zor hale gelecektir. Ayrıca bir anlaşma olmadıkça, yeni bir savaş riski daha da artacaktır. Çözümlemeyen anlaşmazlıklar, özellikle de daha önce silahlı bir çatışma süreci yaşanmışsa, her zaman çatışmaların tekrar başlaması tehlikesini içlerinde barındırmaktadırlar.

Görünen o ki, müzakereler Prag süreci denilen görüşmelerden sonra kilitlendiği için tekrar canlandırılmaya ihtiyaç vardır. Barış sürecinin akamete uğraması, tarafları sonunda barışın değil savaşın olduğu bir yola doğru götürmektedir. En büyük tehlike uluslararası toplumun Dağlık Karabağ sorununun önemini ancak çatışmalar yeniden başlayınca anlayacak olmasıdır.⁶²

Statüko, çok fazla tehlikeli ve istikrarsız olmasına rağmen, hala yerinde duruyor. Karşılıklı güvensizlik ve uzun dönemdir çözüme ulaşmayan barış görüşmeleri konusunda duyulan ve giderek de artan hayal kırıklığı durumu gitgide kötüleştiriyor. Ateşkes ihlalleri arttı, taraflar arasındaki askeri retorik de yükselmiş durumdadır. Bu durum ayrıca ikili görüşmelerde tarafların pozisyonlarını sertleştirmelerine neden olmaktadır.⁶³ Aslında savaş da örtülü bir biçimde devam ediyor. Her iki taraf silahlanmaya devam ediyor ve sınırda ateşkes ihlalleri sürüyor. Var olan ateşkes de kırılğan bir ateşkestir.

⁶² Ibid, p. 175.

⁶³ Fariz Ismailzade, "The Nagorno-Karabakh Conflict: Current Trends and Future Scenarios", *Instituto Affari Internazionali (IAI)*, Working Papers 11/29, November 2011, p. 3.

Azerbaycan ve Ermenistan arasında en son toplantı Viyana'da 16 Mayıs 2016'da yapıldı. Toplantıda alındığı açıklanan kararlar hiçbir ilerleme olmadığının göstergesidir.⁶⁴ Hiçbir önemli taahhütün yer almadığı açıklamalarda, sadece ateşkes gözlemcilerinin artırılması taahhüt ediliyordu ki, hali hazırda bu gözlemcilerin de yetkileri çok sınırlıdır ve oldukça etkisizdirler. Temas hattında, sınırda haber vermeden gelerek denetim dahi yapamayan, tarafların askeri olarak harekete geçmelerini önleme gücü olmayan, altı kişiden oluşan bir AGİT gözlemci ekibi vardır.⁶⁵

Fransa ve Amerika bu sorunu Rusya'ya devretmiş sayılır. Kendi alanı olarak gördüğü bölgede kendi çıkarlarını korumaya çalışan Rusya diplomatik inisiyatiflerin liderliğini yapmaktadır. Viyana'daki anlaşmada, daha sonraki toplantıların Minsk Grubu eş başkanlarına destek olacak mahiyette, Rusya/Ermenistan/Azerbaycan Cumhurbaşkanları toplantısı formatında yapılmasından bahsediliyordu. Bunun Minsk grubunun çabalarını destekleyecek ya da ondan daha farklı bir mecrada devam edecek bir inisiyatif mi olacağı belirsizdir.⁶⁶

Şimdiye kadar Ankara'nın Dağlık Karabağ müzakere sürecindeki rolü çok fazla olamadı. Daha fazla ve daha doğrudan bir rol oynanması çözüme katkı sağlayabilir. Sürece daha yoğun bir katılım, müzakerelerin daha sonuca yönelik ilerlemesine çalışılması, uluslararası aktörlerin ilgisinin sağlanması gibi alanlarda Türkiye'nin sürece önemli katkıları olabilir.

Her ne kadar literatürde Rusya'nın sorunun çözümünü istemediği yolunda genel bir yaklaşım mevcutsa da, bugün soruna ilgi gösteren ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Türkiye ve Rusya'nın son dönemde ilişkilerini, aralarındaki sorunları büyütmeden devam ettirmeye büyük özen gösterdikleri göz önünde bulundurulduğunda, Suriye konusunda olduğu gibi, Dağlık Karabağ sorununda da bir anlaşmanın sağlanmasına yönelik olarak ortak adımlar atabilir. Bu çabalar Minsk Grubu'nun çalışmalarını tamamlayıcı olabilir.

Minsk Grubu içerisinde çalışmak, var olan statükoyu değiştirecek gibi gözüküyor. Bu süreç çok uzun zamandır çözüme yönelik bir ivme üretmekte başarılı olamadı. Bu kadar büyük bir grupla sorunun çözülmesi zor

⁶⁴ "Joint Statement", OSCE Minsk Group, 16 May 2016, <http://www.osce.org/mg/240316>; accessed: 11.03.2017.

⁶⁵ Amanda Paul, "Nagorno-Karabakh: A Ticking Time Bomb", *European Policy Center*, 17.09.2010, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1148_nagorno-karabakh.pdf; accessed: 21.02.2017.

⁶⁶ Nagorno-Karabakh: New Opening or More Peril?", *International Crisis Group*, Report No. 239, 4 July 2016, p. 17.

olduğundan daha küçük bir müzakere grubunun oluşturulması ve bu grubun da hem düzeyinin yükseltilmesi hem de ciddiyetinin artırılması faydalı olacaktır.

Bu çatışmanın çözümüne yönelik olarak uluslararası ilginin zayıflığı ve etkisizliği açıktır. Çözüm için uluslararası toplum bariz ilgisizliğini sona erdirmeli, etkili bir varlık ortaya koymalıdır. Uluslararası aktörleri çözüme yönelik harekete geçirmekte Türkiye önemli bir rol oynayabilir. Dağlık Karabağ sorunu uluslararası alanda düşük önceliğe sahip bir sorun olarak görülüyor, çünkü yanlış bir değerlendirmeye, yakın bir savaş tehdidi olmadığı konusunda bir fikir birliği var.

Bu soruna ilişkin olarak başarılı olmuş arabuluculuk örneklerinden çok farklı metotlar izleniyor. Örneğin sürecin belirli bir arabulucusu yok. Bilinen, bu sürecin arabulucusu rolünü üstlenecek, bu görevi yürütecek yetkili bir kişi de yok. Sürecin belirli bir takvimi olmadığı için toplantılar çok aralıklı yapılıyor. Böyle bir kişinin olması, bir takvim belirlenmesi süreci daha başarılı bir şekilde ilerletebilir.

Genel olarak Dağlık Karabağ sorununda taraflar arasında şu meselelerde anlaşma var gibi görünüyor: Ermenistan güçlerinin Laçın hariç Dağlık Karabağ'ın dışındaki bölgelerden çekilmesi, bu bölgelere yerinden edilmiş Azeri halkın geri dönmesi ve çatışma bölgesine barışı koruyucu güçlerin yerleştirilmesi. Bunların hayata geçirilmesinin sağlanması müzakere sürecinin önceliği olmalıdır.

Henüz üzerinde anlaşma sağlanamamış iki konu, yerinden edilmiş Azeri nüfusun Dağlık Karabağ'a geri dönmesi ve Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü ile ilgilidir. Bu iki konu birbirleriyle bağlantılıdır. Azerbaycan'ın pozisyonu şu şekilde ifade edilebilir; daha önce Dağlık Karabağ'da yaşayan yerinden edilmiş bütün Azeriler Dağlık Karabağ'a geri dönmeliler. Bu, Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü konusunda yapılacak herhangi bir oylamadan önce gerçekleşmeli ve bu referandum sadece Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içerisinde bir "hukuki statü" hakkında olmalıdır. Ermenistan ve Dağlık Karabağ Ermenileri yerinden edilmiş Azeri nüfusun geri dönmesi fikrine karşı çıkıyorlar ve sadece genel bir geri dönüş hakkı verilmesini öneriyorlar. Ayrıca Dağlık Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan'dan hukuki olarak ayrılmasına izin verecek tarzda Dağlık Karabağ'da bir referandum yapılmasını istiyorlar.⁶⁷ Uluslararası alanda mevcut hukuk kuralları Azer-

⁶⁷ Taleh Ziyadov, "Nagorno-Karabakh Negotiations: Through the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, p. 129.

baycan'ın yaklaşımını destekler mahiyettedir. Tek taraflı kullanılabilecek bir ayrılma hakkı şimdiye dek hiçbir ülkede hukuki olarak kabul edilmemiştir. Çatışmalar nedeniyle zorla yerinden edilenlere evlerine geri dönüş hakkının verilmesinden önce statünün belirlenmesi, çatışmanın getirdiği zorlamanın kabul edilmesi anlamına gelecektir.

İlk aşamada Ermenistan liderliği Dağlık Karabağ dışında kalan işgal edilmiş Azerbaycan'a ait 7 bölgeden çıkmaya hazır olduğunu ilan etmelidir. Bunun, hiçbir zaman açıkça söylenmese de, hemen tüm görüşmelerde ifade edilen Ermeni pozisyonu olduğu belirtiliyor.⁶⁸ Azerbaycan hükümeti de Dağlık Karabağ'a vermeyi düşündüğü statünün ne olduğunu açıklamalıdır.

Ateşkes hattında giderek artan bir sıklıkla yaşanan çatışmalar, Karabağ sorununun artık donmuş bir çatışma olarak görülemeyeceğinin ve var olan yöntemlerle sürdürülecek bir müzakere süreciyle çözümünün mümkün olmadığının kanıtıdır. Dağlık Karabağ'ın kuzeyinde, Ukrayna'da ve güneyinde Suriye ve Irak'ta çatışmalar devam ederken, bir de Karabağ'da topyekûn çatışmaların başlamasına engel olmak için, Dağlık Karabağ müzakerelerini yeniden canlandırmaya, yeni fikirlere ve yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- “Armenia Population 2017”, *World Population Review*, <http://world-populationreview.com/countries/armenia-population>; accessed: 22.04.2017.
- “Joint Statement”, OSCE Minsk Group, 16 May 2016, <http://www.osce.org/mg/240316>; accessed: 11.03.2017.
- “Nagorno-Karabakh: Obstacles to a Negotiated Settlement”, Center for Security Studies (CSS) Analysis in Security Policy, no. 131, April 2013.
- “OSCE Minsk Group Co-Chairs Issue Statement on Nagorno-Karabakh”, *Press Release*, 29 November 2007, <http://www.osce.org/mg/49237>; accessed: 24.04.2017.
- “OSCE Minsk Group Co-Chairs Issue Statement on Nagorno-Karabakh”, *Press Release*, 19 Mart 2008, <http://www.osce.org/mg/49570>; accessed: 24.04.2017.
- Alstadt, Audrey L. *The Azerbaijani Turks: Power and Identity under Russian Rule*, Hoover Institution Press, Stanford CA, 1992.

⁶⁸ Thomas de Waal, “Fearing the Worst”, *The World Today*, Vol. 62, No. 12, December 2006, p. 24.

- Ambrosio, Thomas. "Unfreezing the Nagorno-Karabakh Conflict? Evaluating Peacemaking Efforts under the Obama Administration", *Ethnopolitics*, Vol. 10, No. 1, 2011, pp. 93-114.
- Blank, Stephen. "US Policy, Azerbaijan, and the Nagorno-Karabakh Conflict", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 26, No. 2, June 2015, pp. 99-114.
- de Waal, Thomas. "Remaking the Nagorno-Karabakh Peace Process", *Survival*, Vol. 52, No. 4, August-September 2010, p. 159-176; accessed: 23.04.2017.
- Esipova, Neli and Anita Pugliese. "Desire to Leave FSU Ranges Widely Across Countries", *Gallup*, 4 Nisan 2013, <http://www.gallup.com/poll/161591/desire-leave-fsu-ranges-widely-across-countries.aspx>, accessed: 17.04.2017.
- Fuller, Liz. "Nagorno-Karabakh: Mediators Take the Process Republic". *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 30 June 2006, <http://www.rferl.org/a/1069596.html>; accessed: 10.03.2017.
- Gamaghelyan, Phil. "Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, pp. 33-56.
- German, Tracey. "The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 32, No. 2, June 2012, pp. 216-229.
- Harutunian, Ruben. "The Nagorno-Karabakh Conflict: Moving from Power Brokerage to Relationship Restructuring", *International Negotiations*, Vol. 15, No. 1, 2010, pp. 57-80.
- Huseynov, Tabib. "Mountainous Karabakh: New Paradigms for Peace and Development in the 21st Century", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, pp. 7-31.
- International Crisis Group Report. "Nagorno Karabakh: Risking War", No. 187, 14 November 2007.
- International Crisis Group Report. "Nagorno_Karabakh: A Plan for Peace", No. 167, 11 October 2005.
- International Crisis Group Report. "Nagorno-Karabakh: New Opening or More Peril?", No. 239, 4 July 2016.
- Ismailzade, Fariz. "The Geopolitics of the Nagorno-Karabakh Conflict", *Global Dialogue*, Vol. 7, No. 3-4, Summer-Autumn 2005.

- Ismailzade, Fariz. "The Nagorno-Karabakh Conflict: Current Trends and Future Scenarios", *Instituto Affari Internazionali (IAI)*, Working Papers 11/29, November 2011.
- Jacoby, Volker. "The Role of the OSCE: An Assessment of International Mediation Efforts", (ed.) Laurance Broers, *The Limits of Leadership: Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process*, Conciliation Resources, London, 2005, pp. 30-33.
- Laitin, David D. and Ronald Grigor Suny. "Armenia and Azerbaijan: Thinking a Way out of Karabakh", *Middle East Policy*, Vol. 7, No.1, October 1999, pp. 145-176.
- Maresca, John. "Lost Opportunities in Negotiating the Conflict over Nagorno-Karabakh", *International Negotiation*, Vol. 1, No. 3, 1996, pp. 471-499.
- Mehtiyev, Elkan. "Armenia-Azerbaijan Prague Process: Road Map to Peace or Stalemate for Uncertainty?", *Conflict Studies Research Center*, Caucasus Series, May 2005.
- Melvin, Neil. "Nagorno-Karabakh: The Not-So-Frozen Conflict", *Transconflict*, 21.11.2014, <http://www.transconflict.com/2014/10/nagorno-karabakh-frozen-conflict/>, accessed: 12.03.2017.
- Paul, Amanda. "Nagorno-Karabakh: A Ticking Time Bomb", *European Policy Center*, 17.09.2010, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1148_nagorno-karabakh.pdf; accessed: 21.02.2017.
- World Development Indicators, The World Bank, UNdata, http://data.un.org/Data.aspx?d=WDI&f=Indicator_Code%3AMS.MIL.XPND.GD.ZS#WDI; accessed: 26.04.2017
- Ziyadov, Taleh. "Nagorno-Karabakh Negotiations: Through the Prism of a Multi-Issue Bargaining Model", *International Negotiation*, Vol. 15, No. 1, 2010, pp. 107-131.